

Tasarım Araştırmalarında Yenilikçi Bir Yaklaşım: Refleksiv Tasarım

A Novel Approach in Design Research: Reflexive Design

Gökçe KETİZMEN¹

Gönderilme Tarihi: 23.01.2023 - Kabul Tarihi: 13.06.2023

Özet

Refleksiv tasarım, mevcut bilinen bilimsel metot ve teorilerin dışında, tasarımda teori ve pratik arasında yeni ilişkileri ortaya koymayı ve objektifliğin ötesinde subjektif olabilmeyi destekleyen, öz eleştiri ve referansın önemini sorgulayan çağdaş bir yaklaşımdır. Uluslararası literatürde özellikle son on yılda refleksivite kavramı tasarım araştırmalarında geniş bir şekilde tartışılmakta ancak bu tartışmalar ulusal düzeyde yeterince karşılığını bulamamaktadır. Bu kapsamda çalışma, literatür analizi ile refleksiv tasarım yaklaşımını tartışmayı; ulusal literatürde çok fazla ele alınmayan konunun önemine dikkat çekerek literatüre hem katkı sağlamayı hem de bu boşluğu doldurmayı hedeflemektedir. Ayrıca bu çalışma, tasarım araştırmalarında teori ve pratik arasındaki ilişkilere odaklanan araştırmalarda yöntem tartışmalarına katkı sağlamayı; bilindik, kalıplaşmış araştırma yaklaşımlarının ötesinde, diyalog temelli, subjektif, üretken, yeni ve genellikle beklenmedik biçimler üretmeyi merkeze alan tasarım araştırmalarına yenilikçi bir bakış açısı kazandırmayı temel almaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Tasarım araştırmaları, Refleksivite, Refleksiv tasarım.*

Abstract

The importance of the concept of reflexivity in design research gains importance in terms of bringing an alternative attention to the conventional scientific method debates. At international level, reflexivity is broadly discussed particularly in design research, but not discussed sufficiently at national level. Due to this deficiency, study aims to discuss the meaning of reflexive design through literature analysis, and drawing attention to the importance of the subject that is not discussed much in the national literature. The study provides a wide range of content related to the concept of reflexive design and focuses on bringing an innovative perspective to design research, which focuses on producing dialogue-based, subjective, productive, new and often unexpected knowledge forms. Principally, this study intends to contribute to the scientific method discussions in research focusing on the relations between theory and practice in the field of design.

Keywords: *Design research, Reflexivity, Reflexive design.*

Atıf: Ketizmen, G. (2023). Tasarım Araştırmalarında Yenilikçi Bir Yaklaşım: Refleksiv Tasarım. *Modular Journal*, 6(1), 88-101. <https://doi.org/10.59389/modular.1240781>

¹ Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, gokceonl07@gmail.com | ORCID: 0000-0002-7603-7243

Giriş

Kırk yılı aşkın bir süredir tasarım araştırmaları ile ilgili yapılan tartışmalar, tasarımın çok yönlü ve karmaşık bir paradigma olması ile farklı biçimlerde ele alınmıştır. Tarihsel bir perspektiften bakıldığında bu tartışmaları dört farklı dönemde ele alan Horst Rittel (1972), bu dönemlerin ilk ikisi olan 1960-1970 ve 1970-1980’li yılları birinci ve ikinci nesil araştırmalar olarak adlandırır. Birinci nesil araştırmalar, sistematik ve rasyonel yaklaşımların hâkim olduğu bir dönem olarak ele alınır (Gregory, 1966; Jones, 1970). 1970-1980’li yılları içeren ikinci nesil tasarım araştırmaları ise çözüme dayalı ve katılımcı yaklaşımların tartışıldığı bir dönem olarak nitelendirilir (Archer, 1979; Broadbent, 1979; Jones, 1970; Simon, 1969). Rittel (1972)’in yapmış olduğu tanımlara dayanarak Cross (1993), 1980-2000’li yıllar arasında yapılan tasarım araştırmalarını üçüncü nesil araştırmalar olarak adlandırır. Bu dönemde yapılan çalışmalar genel anlamda prensip ve pratikte tasarım aktivitelerinin temelleri ile ilgili araştırmaları ve bilginin yeniden yapılandırılmasına yönelik yeni eğitimsel yaklaşımları kapsamaktadır (Cross, 1999; Frayling, 1993; Schön, 1983). 2000’lerden günümüze kadarki süreçte yapılan araştırmaları içeren dördüncü nesil tasarım araştırmaları ise tasarım alanına yönelik özgün, disiplinler arası bir bakış açısı getirmeyi hedef alan araştırmaları içermektedir (Forlizzi vd., 2008; Jonas, 2007; Krippendorff, 2006; Nelson, 2013; Spinuzzi, 2005; White ve Frederiksen, 1998). Dönemsel anlamda dört farklı nesil olarak sınıflandırılan tasarım araştırmalarında üçüncü nesil tasarım araştırmalarının tasarıma dair geliştirilen diğer tüm yaklaşımlardan farklı bir biçimde ele alındığı ve sonraki dönem araştırmalarını da etkilediği gözlemlenmektedir. Özellikle bu dönemdeki tasarım araştırmalarındaki bakışı önemli ölçüde değiştiren Donald Schön, tasarım bilimi görüşünü eleştirerek tasarım ve teknoloji gibi alanların daha karmaşık durumlar ile yüzleşmek zorunda kaldığını ifade eder (Waks, 2001). Gerçeklikle bire bir ilişki kuran bilginin üretilmesi ve yaratıcı sürecin tartışılmasını, düşünülmesini, araştırılmasını içeren tasarım araştırmalarında yenilikçi bir bakış açısı geliştirmenin önemine de vurgu yapılır. Bu alanda çalışmaları olan Lawson (1980), Schön (1983), Cross (1999), tasarım araştırmalarının kuram ve uygulama arasındaki ilişkiye açıkça referans veren yaratıcı, üretken ve diyaloga dayalı yapısına yönelik olarak kurgulanması gerekliliğini tartışır. Tasarım problemlerinin benzersiz ve istikrarsız yapısından dolayı tasarımın rasyonel bakış açısıyla ele alınmasına karşı çıkan Schön (1983) ise yalnızca teknik ve mantık rasyonelliğine dayanmayan, doğaçlama ile gelişen refleksif uygulama bilgisi tanımlar. Schön (1983)’ün bu yaklaşımı, tasarım araştırmalarında refleksivite kavramının içeriği ve bir yaklaşım olarak gelişiminde oldukça önemli bir etkiye sahiptir. Fakat Schön (1983)’ün ortaya attığı reflektif (yansıtıcı) kavramı, bu çalışmanın ana teması olan refleksiv (öz-düşünümsellik; *Mücen (2017)’in tanımıyla*) kavramı ile karıştırılmaktadır ve birçok çalışmada iki kavram aynı temellere sahip bir biçimde kullanılmaktadır. Fakat her iki kavramın kökenleri ve anlamları birbirinden çok farklıdır. Reflektif (yansıtıcı), belirli bir olayın sonucu hakkında düşünmek olarak tanımlanırken; refleksiv (öz-düşünümsellik)², tam tersine daha çok anlık, dinamik ve sürekli bir öz farkındalık olarak

² Refleksiv (*orjinal dilde Reflexive*) kavramı Orta Çağ Latin dilinde ‘reflexivus’den türetilmiş olup İngilizce karşılığı: 1: ‘directed or turned back on itself’ 2: ‘of, relating to, characterized by, or being a relation that exists between an entity and itself’ (*Merriam-Webster dictionary*) Türkçe çevirisi ise 1: özüne yönelmek, dönmek 2: bir varlık ile kendisi arasında var olan bir ilişki ile ilgili ve bunlarla karakterize edilen veya

tanımlanır (Finlay ve Gough, 2003: ix). Refleksivite (*orijinal dilde reflexivity*) ise kendi tutumlarımızı sorgulamak için stratejiler bulmak ile ilgili bir kavramdır. Bu içerik bağlamında, bu çalışmanın temel tartışma ve araştırma konusu olan refleksivite kavramı, tasarım araştırmalarında bir yöntem stratejisi olarak ele alındığından Mücen (2017) tarafından öz-düşünümsellik olarak çevrilen kavramın 'refleksivite'; öz düşünümsel tasarım yerine ise 'refleksiv tasarım' ifadesinin kullanılması uygun görülmüştür.

Bu çalışma, 'refleksivite kavramlarının tasarım araştırmalarındaki yeri ve önemi nedir?' sorusunu yanıtlamayı hedeflemektedir. Çalışmanın amacı, refleksiv tasarım yaklaşımını tartışmak; ulusal literatürde çok fazla ele alınmayan konunun önemine dikkat çekerek literatüre hem katkı sağlamak hem de bu boşluğu doldurmaktır. Ayrıca bu çalışma, tasarım araştırmalarındaki geleneksel, basmakalıp araştırma yaklaşımlarının ötesine geçen, sübjektif ve öznel bir bakışı temel alan yenilikçi bir yaklaşım sunmayı amaçlar.

Literatür taraması yoluyla refleksiv tasarım kavramı ile ilgili tanım, yaklaşım ve değerlendirmeleri içeren bu çalışma, refleksiv tasarım yaklaşımı ile yapılmış birtakım çalışmaların değerlendirilmesini kapsamaktadır.

1. Refleksiv Tasarım

Tasarım araştırmalarında özellikle son on yılda sıklıkla kullanılmaya başlayan bir araştırma yaklaşımı olan refleksiv tasarım kavramını tanımlamak için öncelikle refleksivite kavramının anlam ve içeriğinin iyi anlaşılması önemlidir. Refleksivite kavramının temelleri, Thomas ve Thomas (1928) tarafından ortaya atılmıştır. Araştırmacı ve araştırma konusunun etkileşimli ve karşılıklı diyalog üzerine kurgulanmış bir yaklaşımdan bahsetmektedirler. Araştırmacının (veya araştırma ilişkisi/ içeriğinin) araştırmayı nasıl etkileyeceği ile ilgili duyarlı bir çözümlene olan refleksivitenin, araştırmacıların araştırma yöntemi ile ilgili seçimlerini, ilgilerini ve öznelliklerini veri toplama süreci ile ilişkilendiren bir içeriğe de sahip olduğu ifade edilebilir (Archer, 2007; Bourdieu ve Wacquant, 1992; Buchert, 2014; 2016, 2018, 2021; Etherington, 2004; Finlay, 1998, 2012; Fish ve Stark, 2021; Holland, 1999; Johnson ve Duberley, 2003). Yapılan araştırmalara dayanarak refleksiv bir araştırma;

- araştırılan konu ve araştıran arasındaki öznel bağlantı, yenilikçi ve süreç odaklı bir bakış açısı sunar.
- araştırma sürecindeki tüm aşamalarda araştırmacıyı sürekli düşünmeye yönlendirir; araştırmayı tanımlamak, araştırmacının sınırlarını, konumunu, konu

---

ondan olan bir ilişki olarak çevrilmektedir. Kavramının Türkçe çevirisi (Mücen, 2017)'in araştırmasında 'öz-düşünümsellik' olarak kullanılır. 'Öz-düşünümsellik' tanımı refleksivitenin tam olarak tüm içerik ve amaçlarını yansıtmadığı düşünüldüğünden bu çalışmada 'reflexive' kavramı 'refleksiv' olarak Türkçeleştirilmiştir. 'Reflexive design' kavramının ise Türkçe çevirisi olarak da 'öz-düşünümsel tasarım' tanımının tasarım ve uygulama temelli araştırmalarda tam bir karşılık sağlayamayacağı, kavramın bu alandaki kullanımının araştırma ve model yaratmanın bir aradılığı olarak kullanımına referans vermemesi ve ayrıca da 'reflexive design' kavramının tasarımın uygulama alanına odaklanırken, farklı koşullarda, ilişkilerde ve diyaloglarda ortaya çıkan tasarıma ait fikirlerin gelişimine durumsal bir tepki (Buchert, 2014:26) olarak tanımlanmasından dolayı, bu araştırma alanı çerçevesinde 'reflexive design' kavramı 'refleksiv tasarım' olarak Türkçeleştirilmiştir.

alanını, aşamalarını, kuramsal içeriğini ve verileri ayırt etmek ile ilgilidir (Grbich, 2004: 133).

- araştırmanın eleştirel incelemesi için bir araçtır (Schwandt, 1997).
- pratikle tasarımın bütünü arasındaki ilişkiler ile ilgilenen bir yönelimdir (Pihkala ve Karasti, 2016).
- müzakereci bir yöntemdir ve katılımcı odaklı değerlendirmenin özel bir biçimidir (Hajer, 2003).

Refleksiv araştırmaların tanımlarına paralel olarak refleksiv tasarım yaklaşımı ise kuram ve uygulama arasındaki ilişkiye odaklanan; program, yerleşim, teknik ve strüktürel ihtiyaçları kapsayan; farklı koşullarda, ilişkilerde ve diyaloglarda ortaya çıkan tasarıma ait fikirlerin gelişimine odaklanan bir yaklaşım olarak ele alınmaktadır (Buchert 2014; Lawrence, 2016; Janson, 2014; Leon, 2018; Richter ve Allert, 2017; Scholl, 2014). Refleksivitenin tasarım araştırmalarındaki yeri üzerine yapılan sosyal araştırmalara bakıldığında, katılımcı tasarım (Bergold ve Thomas, 2012; Pihkala ve Karasti, 2016; Steen, 2013), eğitim ve öğrenme tabanlı araştırmalar (Baxter, 2014; Richter ve Allert, 2017), yapay zekâ ve tasarım bilgisi ilişkisi (Fish ve Stark, 2021), bilgisayar-insan ilişkisi araştırmaları (Avle ve Lindtner, 2016) gibi farklı konu alanlarının olduğu gözlenmektedir. Yapılan araştırmalar incelendiğinde, tasarımın özünde var olan karmaşıklık ve çelişkili durumların ortaya çıkarılmasında araştırmacının kendi sosyokültürel konumu ve epistemolojik yaklaşımının önemine dikkat çekilmektedir.

Hajer (2003), refleksiv tasarım için kuramsal boşluktan bahseder; bu sorunu hafifletecek belirli düzenlemelere ihtiyaç duyulduğunu ve refleksiv tasarımın şimdiye kadar olduğundan çok daha fazla ilgiyi hak eden bir yaklaşım olduğunu ifade eder. Özellikle refleksiv tasarımın temel mantığının birtakım araştırmalarda yanlış ele alındığını belirten yazar, yaklaşımın tasarım sorununa dahil olan tüm aktörler arasında karşılıklı tartışmaya dayalı bir diyalog içinde hem sorunun hem de çözümün tanımlanmasına yönelik olarak değerlendirilmesi gerektiğine vurgu yapar. Bu bağlamda refleksiv tasarım, gömülü öz-olgulara yönelik eleştirel bir yaklaşımın hayati bir rol oynadığı, etkileşimli ve katılıma dayalı bir girişimdir (Bos, 2008). Katılımcı tasarım gibi alanların temelini oluşturan refleksiv tasarım pratiği, bir araştırmacı veya tasarımcının yaratım sürecindeki kendi rolü ve diğer aktörlerle olan karşılıklı bağımlılık ilişkisi ile sürekli olarak etkileşim içindedir. (Fish ve Stark, 2021).

Refleksiv tasarım yaklaşımı, bu içeriği ışığında bilimsel araştırmalara -özellikle sosyal bilimlerde- yenilikçi ve etkileşimli bir bakış açısı getirmesi ile önemli bir yere sahiptir (Lambert vd., 2010; Lynch, 2008; Mann, 2016; Ruby, 1980; Thomas ve Thomas, 1928; Walsh, 2003). Sosyal bilimlerden farklı olarak tasarım araştırmalarında ise yaklaşımın ele alınış biçimi, tasarımın hem nicel hem de nitel bir yapıya sahip olması ile farklılaşmaktadır. Tasarım araştırmaları, araştırma sürecine dışavurumcu ve sistematik araçlar getirmeyi amaçlar ve analiz ile ürün arasındaki doğrudan ilişkiyle ilgilenir (Hauberg, 2011). Kuram ve tasarım pratiği arasındaki uyum önemlidir. Tasarım araştırmasında özne ve nesne birbirinden ayrı tutulmaz, araştırmacı ile uygulama arasında bir mesafe gözetilmez. Bu bağlamda tasarım süreci, tasarım ürünü ve tasarım metodolojileri arasındaki ilişkiye odaklanan tasarım araştırmalarında (Hauberg, 2011)

refleksiv tasarım yaklaşımının araştırmacılar tarafından fark edilmesi ve anlaşılabilirliği, yenilikçi ve özgün bakış açılarının geliştirilmesi bağlamında önemlidir.

2. Tasarım Araştırmalarında Refleksiv Tasarım

Araştırma yapmanın amacını, doğal ya da yapay dünyadan güvenilir bilgi elde etmek ve bu bilgiyi yeniden kullanılabilir biçimde sunmak olarak tanımlayan Cross (1993), tasarım araştırmalarının iletişim kuran, kuram ve uygulama arasında yeni ilişkileri ortaya koymayı hedefleyen öznel bir yapıda olması gerektiğine vurgu yapar. Buradan hareketle tasarım araştırmalarında, kalıplaşmış bilimsel yöntem ve teorilerin dışında, objektifliğin ötesinde öznel olabilmeyi destekleyen çağdaş bir yaklaşıma ihtiyaç vardır. Bu duruma yanıt olarak geliştirilmiş refleksiv tasarım araştırmaları, araştırmacı olarak tasarımcı, tasarım süreci, tasarım ürünü ve yaratıcı bilgi üretimi arasındaki karşılıklı ilişkinin önemine dikkat çekerek Şekil 1’de ifade edildiği gibi ‘refleksiv pratik olarak tasarım’, ‘süreç olarak refleksiv tasarım’, ‘yaratıcılık ve bilgi formlarının ilişkisi bağlamında refleksiv tasarım’ olmak üzere üç yaklaşım çerçevesinde ele alınmaktadır.

Refleksiv pratik olarak tasarım	Süreç olarak refleksiv tasarım	Yaratıcılık ve bilgi formlarının ilişkisi bağlamında refleksiv tasarım
<ul style="list-style-type: none"> Tasarım ürününün doğası gereği, yaşanan bir çevrenin parçası olarak ele alınır. Objelerin veya formun tasarlanması değil, bütünsel durumların yaratılması ile ilgilidir. Kullanıcı ve yapı arasındaki ilişki, hareket örüntüleri ile bir ritüel olarak tarif edilir.	<ul style="list-style-type: none"> Tasarım, çoklu çelişkiler çerçevesinde ele alınır. Tasarım süreci, zaman ve değişimi kapsayan geliştirme, ilerleme, uygunluk, dönüşüm süreçlerini kapsar. Tasarımcıların kişisel kabiliyetlerini ve farkındalıklarını anlamaları, kendi bakış açılarını oluşturmaları gerekir.	<ul style="list-style-type: none"> Tasarım düşüncesi geliştirme sürecinde yaratıcı fikirler ortaya koymak için tasarımın farklı yollardan analiz edilmesi ile ilgilidir. Sorgulanmamış değerlerin, varsayımların ve yeni sistemlerin yaratıcı tasarım fikri üretilmesindeki yeri bağlamında tartışılmasını içerir.

Şekil 1. Tasarım araştırmalarında refleksiv tasarım yaklaşımları

Refleksiv pratik olarak tasarım; program, yerleşim, teknik ve strüktürel ihtiyaçları kapsayan farklı koşullarda, ilişkilerde ve diyaloglarda ortaya çıkan tasarıma ait fikirlerin gelişimine durumsal bir tepki olarak yorumlanmaktadır. Janson (2014), yaptığı çalışmada, refleksiv tasarımı fenomenolojik bir yaklaşımla değerlendirerek yeni bir terminoloji önerir. Aynı zamanda tasarıma ait bir durumun planlanmasının yanı sıra sadece teknik, tarihsel, psikolojik, biçimsel ve estetik anlamda tartışılmayacağını; tartışmanın en iyi yönteminin fenomenolojik bağlamda olabileceğini ifade eder. Janson (2014), bu bağlamda öncelikle herhangi bir teori veya analitik açıklama olmadan algılanan ve deneyimlenen arasındaki ilişkiye; insanların tasarım nesnesi ile olan direkt temaslarına odaklanır. İkincil olarak tasarımın, doğası gereği yaşanan bir çevrenin parçası olarak ele alınması gerekliliğini tartışır. Bu bağlamda, tasarımı objelerin veya formun tasarlanması olarak değil; bütünsel durumların yaratılması olarak kullanıcı ve yapı arasındaki ilişki, hareket örüntüleri ile bir ritüel olarak tarifler. Üçüncü olarak insanın tasarım ürünü ile ilgili algısının, basmakalıp pratik veya strüktürel fonksiyonların ötesinde, onları nasıl algıladığımızla ilgili olduğunu vurgular. Janson (2014), tasarım elemanları ve karakterlerin kavramsal içeriğini, algı, hareket ve mekansal etki gibi

konuları hem örtük hem de belirgin olan bilgilerin tartışılması ile daha uygun tasarım yaklaşımının ortaya konabileceğini göstermeyi hedefler (bkz. Şekil 2).

Refleksiv pratik olarak tasarım araştırmaları			
Teori veya analitik açıklama olmadan algılanan ve deneyimlenen arasındaki ilişkiye, insanların tasarım ürünü ile olan direk temaslarına odaklanır.	Tasarım, objelerin veya formun tasarlanması olarak değil bütünsel durumların yaratılması olarak ele alınır.	İnsanların tasarım ile ilgili algısının basmakalıp, pratik veya strüktürel fonksiyonların ötesinde onları nasıl algıladığımızla ilgili olarak yorumlanmasını içerir.	Tasarım elemanlarının ve karakterlerinin kavramsal içeriğinin; algı, hareket ve mekansal etki konuları gibi hem örtük olan hem de belirgin olan bilgiler ile tartışılmasını kapsar.

Şekil 2. Refleksiv pratik olarak tasarım araştırmaları içeriği

Janson (2014), bir pencere açıklığı üzerine yaptığı fenomenolojik araştırmada, pencerenin tanımlanmasında bir açıklık olarak kullanıcının üzerindeki olumlu ve olumsuz duygularını betimlemiş, diğer yandan iç ve dış mekân arasında diyalogu sağlayan bir araç olarak irdelemiştir. Bu analizinde Janson (2014), refleksiv tasarım mantığını, örtük ve açık bilgi üretiminde teknik veya morfolojik özellikleri de tartışarak nitelikli ve sistematik açıklamalar sunmak için bir yol olarak tariflemiştir.

Süreç olarak refleksivitenin tasarım araştırmalarında ele alınış biçimine bakıldığında, tasarım süreci için tanımlanan analiz, sentez ve değerlendirme gibi genel basmakalıp süreç tariflerinin ötesinde, tasarım sürecinin zaman ve değişimi kapsayan geliştirme, ilerleme, uygunluk, dönüşüm gibi kavramlarla ele alınan bir konu olarak değerlendirildiği görülmektedir (Benfer, 2018; Scholl, 2014; Voet, 2018). Scholl (2014), yaptığı çalışmada, tasarım süreci ile ilgili değişim, dayanışma ve fikir ayrılığı gibi bilgi şemaları ile tasarım düşüncesini ele almaktadır. İletilen değerlerin rolünden bahseden Scholl (2014), tasarımda net bir süreç bilgisinin olmamasına ve çoklu çelişkilere dikkat çekmektedir. Tasarım sürecinde hangi değerlerin önemli olduğu, hangi içeriğin tariflenmesi gerektiği, nelerin kişisel sezgilere bırakılacağı sorularına yanıt aramıştır. Bu anlamda tasarımcıların kişisel kabiliyetlerini ve farkındalıklarını anlamaları, kendi bakış açılarını oluşturmaları gerektiğine işaret eder. Tasarım araştırmalarında genel olarak tasarım ürününe yönelen sorgulamayı eleştiren Scholl (2014), asıl olarak ürünü tasarlama sürecine, kendi ifadesi ile prosedürlerine yönelmesi gerektiğine vurgu yapar. `Kendin yap` ya da `dene ve yanıl` gibi bilindik mottoları eleştiren Scholl (2014), bu yaklaşımların sadece önermeler ve bir yol haritası olabileceğinden söz eder. Bu bilindik tasarım, eylem sloganları yerine bilişsel ve içeriği sorgulanmış bir süreç modellemesine ihtiyaç olduğunu savunur. Önerdiği tasarım süreç modellemesi için birtakım adımlar tanımlayan yazar, ilk aşamanın *test etmek* olduğunu belirtir ve bu başlangıç adımını tasarımcının gözlem ve araştırmalarını içeren bir takım örnek olay inceleme aşaması olarak tarifler. İkinci aşama olan *planlama* ise tasarım süreci ile ilgili bir çalışma planının yapılmasını içerir. Bu aşama, tasarım sürecinde olası gelişmelerin tanımlanması için gerekli bir adımdır. *Gerçekleştirme aşaması* olarak adlandırılan bir diğer adım ise tasarım sürecinin başından itibaren haftalık olarak kayıt altına alınması ile bireysel çalışmanın ilerlemesine yönelik aşamadır. Bir diğer tasarlama aşaması olan *bağlantı kurma aşaması*,

tasarım problemine dair yaratıcı yaklaşımların ortaya konulmasıyla birlikte, görev ve çalışma yönteminin tanımlarının net olarak yapıldığı aşamadır. Buradaki amaç, tasarımın farklı yönlerine dair algıların, prosedürlerin ve kavrayışın karşılıklı etkileşimlerine dair bir bilgi sistemi oluşturmaktır. Bir sonraki aşama olarak tanımlanan *sentez aşaması*, tasarım fikirlerinin temsilini kapsar. Bireysel ifadeleri içeren bu temsil araçları; tasarım sürecinin geçmişe yönelik ifadelerinin haritalama yolu ile yansıtılmasını içerir (bkz. şekil 3).

Şekil 3. Süreç olarak refleksiv tasarım araştırmalarında araştırma adımları

Yaratıcılık ve bilgi formları ilişkisi bağlamında refleksiv tasarım ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında ise yaratıcı fikir geliştirme için birtakım yaklaşımlar ortaya konulduğu gözlenmektedir. Bu anlamda Leon (2018), yaptığı çalışmada, tasarım düşüncesinin geliştirme sürecinde yaratıcı fikirler ortaya koymak için tasarım ürününe farklı yollardan nasıl bakılabileceğine, ürünün nasıl analiz edileceğine odaklanır. (Şekil 4). Belirli stratejiler altında tanımladığı bu sorgulama biçimlerinden biri olan görüntüyü karıştırma (*orijinal dilde disturbing appearances*), tasarımdaki bilindik söylem ve durumlara karşı alınması gereken bir tepkidir. Herhangi bir sanatsal ürüne ait deneyimler, tasarım fikirleri üretmede mikro-stratejiler ortaya koymak için kullanılabilirliğinden o sanat nesnesinin net ve radikal bir biçimde ilk defada algılanan görünüşüne şüpheyle bakılması gerekliliğinin altını çizerek bilindik olanın, görünenin ötesinde kritik düşünmenin ve arkada yatan asıl fikirlerin önemini vurgular. Katalizör olarak varoluş (*orijinal dilde; the existing as a catalyst*) adını verdiği bir diğer düşünme stratejisi, bir tasarım ürününün var olduğu çevre ile olan ilişkisinin, o çevreyi varlığı ile nasıl değiştirdiği ve dönüştürdüğüne önemine dikkat çeker. Bir tasarım nesnesinin var olduğu çevrede ve bağlamda bir katalizör görevi görerek çevreyi nasıl değiştirdiği üzerine düşünmenin, yaratıcı bir fikir geliştirmede bir araç olarak kullanılabilirliğinden bahseder. Bilindik olanın yeni görünümü (*orijinal dilde; a new view of the familiar*) olarak adlandırdığı bir diğer yaratıcı fikir üretme yaklaşımı ile ‘yeni’ kavramını sorgulayan yazar, yeni olarak tanımlanan durumları, bilindik olanın yeni bir bağlamda ele alınması olarak tarifler. Bu durumun, genel kabul görmüş olana karşıt bir durum olarak kişisel

çözümlere dair daha derin bir anlayışı ortaya çıkarabileceğini savunur. Leon (2018)'un çalışmasında ortaya koyduğu bu stratejiler, tasarım bilgisinin üretimine dair yenilikçi söylemler üretmesi bağlamında refleksiv bir yapıya sahiptir. Tasarıma dair yaratıcı fikir geliştirmenin farklı yollarının tartışıldığı bu çalışma, bilindik olanın ötesinde şimdiye kadar sorgulanmamış değerleri, varsayımları ve yeni üretim sistemlerinin yaratıcı tasarım fikri üretilmesindeki yeri bağlamında tartışılması ile refleksiv bir içeriğe sahiptir.

görüntüyü karıştırma	katalizör olarak varoluş	bilindik olanın yeni görünümü
tasarım ürününe ait mikro-stratejiler ortaya koymak ve o sanat nesnesini net ve radikal bir biçimde <i>bilindik olanın, görünenin ötesinde</i> kritik düşünmek.	tasarım ürünün var olduğu çevre ve bağlamla olan ilişkisinin katalizör görevi görerek çevreyi nasıl değiştirdiği üzerine düşünmek.	'yeni' kavramını sorgulamak, yeni olarak tanımlanan durumların, genel kabul görmüş olana karşıt bir durum olarak daha derin bir anlayış geliştirmek.
Yaratıcılık ve bilgi formları ilişkisi bağlamında refleksiv tasarım araştırmaları		

Şekil 4. Yaratıcılık ve bilgi formları ilişkisi bağlamında refleksiv tasarım araştırmaları içeriği

Bütün bu özellikleri ile tasarım araştırmalarında refleksivite, tasarımın bilinmedik yönlerini ortaya çıkarmak için bilgi sistemleri formüle etmenin bir yolu olarak tartışılmaktadır. Janson (2014)'un araştırması, tasarıma dair fenomenolojik bir terminoloji sunarak tasarımı bir ritüel olarak ele alan bir yaklaşım önerir. Refleksiv bir bakış açısı ile yapılan bu çalışmada fenomene dair açıklamalar, çok yönlü ve yaşama dair bir diyalog aracı olarak sistematik bir biçimde ele alınmaktadır. Scholl (2014) ise tasarlama sürecine dair bir modelleme önerisi ile analiz, sentez ve değerlendirme gibi tasarım sürecini nesnel değil, öznel bir paradigma olarak tarifler. Tasarım sürecindeki bu genel düşünme biçimlerinin dışında daha net, öznel ve belirlenmiş hedeflerin tanımlanması gerektiğini ifade eden Scholl (2014), önerdiği süreç adımları ile kişisel stüdyo deneyimi üzerinden bir yöntem ve uygulama modeli sunar.

Scholl (2014), araştırma sürecindeki temel görüş, fikir ve program analizlerinin bütünsel olarak tartışıldığı, araştırmanın kuramsal niteliği ile uygulanabilirliğinin tümevarımsal rasyonel bir mantık ile açıklandığı ve tüm bu ilişkilerin niteliksel olarak birbiri ile iletişim halinde olduğu refleksiv tasarım araştırma yaklaşımını önerir.

Leon (2018), tasarım düşüncesinin geliştirilmesine dair birtakım yaratıcı düşünme stratejileri tanımladığı çalışmasında, örnek sanat ve tasarım nesnelere dair yeni düşünme biçimleri önermesi bakımından öznel bir perspektif sunar. Genel olarak yaratıcı düşünmenin geliştirilmesini konu alan araştırmalarda önerilen analogi yapma, morfoloji, metaforik düşünme gibi yaklaşımların (Hargrove, 2011) ötesinde, yeni bilgi üretme yaklaşımları ve bu yaklaşımlar için sistematik bir içerik sunması bağlamında refleksiv bir içeriğe sahiptir. Refleksiv tasarım araştırmalarında, tasarım kavramı ile ilgili geliştirilen tüm çalışmaların mutlak bir biçimde pratik bağlamı ile ele alındığı görülmektedir. Buchert (2014)'in de belirttiği üzere, refleksiv tasarım araştırmalarının, tasarımın kuramsal içeriğinin uygulamadaki karşılıkları ve etkileri bağlamında değerlendirilmesi esastır.

3. Sonuç ve Tartışma

Bilim geleneğinde araştırmanın nasıl yürütüldüğü konusunda her bir disiplinin kendine ait özellikleri ve yaklaşımları bulunmaktadır. Doğa bilimcileri, fiziksel dünyayla ilgili gözlemlenebilen, test edilebilen evrensel bilgi ve açıklamalar üretmeyi hedeflerken geçerliliği olan ampirik ve nesnel bir şekilde üretilen genel yasaların formasyonlarına dair açıklamalar üretirler. Felsefe, sanat, edebiyat vb. akademik dallardan oluşan sosyal bilimlerde ise hedef, kesin evrensel yasalar değil yoruma dayalı açıklamalardır. Tasarım araştırmaları ise sosyal bilimlerdeki araştırmalar gibi değerlendirme ve yorumlamayı içeren bilgiye dayanan nitel bir yapıya sahipken diğer yandan da doğa bilimleri gibi nesnel içeriği içeren niceliksel bir yapıya da sahiptir. Bu iki uçlu yapısıyla tasarım araştırmalarında refleksiv tasarım, bilimsel bilgi ile farklı eylemlilik durumlarını dikkatlice sorgulamanın yanı sıra uygulamaya ait bağlamlar ile ilişkilenen, bilgi vermeye odaklı yapısı ile de tasarım araştırmalarında gittikçe önemli hale gelen bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir. Refleksiv tasarım yaklaşımı; tasarım ve araştırma geleneğini birbirine bağlayan, yaratıcılığın üretimi, dönüşümü ile çağdaş bilgi sistemleri ve kültürel durumlar arasındaki ilişkiyi tanımlayan yeni bir yaklaşım stratejisi sunar. Düşünme ve eylem arasındaki ilişkilerin bireysel, kolektif ve kapsayıcı özellikleri ile etkilerini ortaya çıkarmak ve anlamak için kullanılan refleksiv tasarım, tasarım araştırmalarında kuram ve uygulamayı birleştirmeyi ve bu alana yararlı katkılar sağlamayı amaçlar. Biçimlendirme ve araştırmayı birleştiren bu araştırma perspektifi, uygulamaya ve bulguların doğuşuna yönelik çeşitli eylem ve bağlamlardaki sorgulayıcı rolü önemseyerek bilim kavramlarıyla bağlantı kurmayı da amaçlar. Bu yönleri ile refleksiv tasarım, bir yandan niteliksel bağlamda araştırma ile ilgili genel sınırların çizilmesinde, diğer yandan da tartışılan konunun bağlamı ile araştırmacının kendisini bu sürece dahil etmesi ile kurgulanan analitik-niceliksel yapıda bir uygulamadır.

Literatür araştırması üzerinden tartışılan refleksiv tasarım yaklaşımında, pratiğe yönelik faaliyet, süreç ve yaratıcılık ile bilgi formları arasındaki ilişkiye odaklanılan üç yönlü bakış açısının hâkim olduğu görülmektedir. Refleksiv tasarım yaklaşımı, pratiğe yönelik bir faaliyet olarak program, yerleşim, teknik ve strüktürel ihtiyaçları kapsayan; farklı koşullarda, ilişkilerde ve diyaloglarda ortaya çıkan tasarıma ait fikirlerin kullanıcı ve tasarım ürünü arasındaki ilişki ve hareket örüntüleri ile tanımlanmaktadır. Bu anlamda refleksiv tasarım yaklaşımı çerçevesinde ele alınan bir tasarım faaliyetinin hem teorik anlamda hem de pratik bilgi formları arasında mutlak bir diyalogunun olması gerekmektedir. Bu yaklaşıma göre, tasarım fikri pratikten bağımsız olarak inşa edilemez. Diğer yandan bir süreç olarak okunması gereken refleksiv tasarım yaklaşımı, tasarım sürecinin zaman ve değişimi kapsayan geliştirme, ilerleme, uygunluk, dönüşüm gibi ana kavramlarla ele alınması gereken test etme, planlama, gerçekleştirme, bağlantı kurma ve sentezleme adımlarını kapsamaktadır. Döngüsel ve birbirine bağlı bu süreç çerçevesinde ele alınan refleksiv tasarım yaklaşımı, çoklu çelişkiler barındıran, tasarımcıların kişisel kabiliyetlerini ve farkındalıklarını anlamalarını da kapsayan bir içeriğe sahiptir. Yaratıcılık ile bilgi formları arasındaki ilişkiye odaklanan diğer yaklaşımda ise yaratıcı fikirler ortaya koymak için tasarım bilgisine farklı yollardan bakılması ve bu süreçte de bilindik yaklaşımların ötesinde sorgulanmamış değerlerin, örtük anlamların, varsayımların ve yeni sistemlerin yaratıcı tasarım fikri üretilmesindeki yeri bağlamında tartışılması gerektiği ifade edilmektedir. Bu yaklaşımdaki araştırma adımları ise;

görüntüyü karıştırma: tasarım fikirlerinin üretilmesinde mikro-stratejiler geliştirmek ve tasarım ürünü üzerinde kritik olarak düşünmek, *katalizör olarak varoluş*: tasarım ürünün var olduğu çevre ile olan ilişkisinin ve etkileşimi bağlamında katalizör görevi görerek nasıl dönüştüğü üzerine düşünmek ve *bilindik olanın yeni görünümü*: ‘yeni’ kavramını sorgulamak, genel kabul görmüş olana karşıt bir durum olarak daha derin bir anlayış geliştirmek ile ilgilidir.

Bütün bu özellikleri ile refleksiv tasarım yaklaşımı, yenilikçi ve ileriye dönük, özellikle yaratıcı bilgiye ulaşmanın bir yolu olarak yorumlanabilir. Aynı zamanda bu yaklaşım, uygulama ve kuram merkezli araştırmalara ilişkin bilgi tabanını genişletmek ve yaşam ortamlarıyla bağlantılı disiplinlerin akademi ve çeşitli uygulamaların değişimini teşvik etmek için önemlidir. Araştırmacının araştırma sürecindeki etkisinin önemli olmasının yanı sıra sorgulayıcı ve iletişim kurabilme özelliği ile refleksiv tasarım yaklaşımının, tasarımın temel/öz fikirleri ile ilgili bilgi içeriğinin kuram ve uygulamaya dayanarak birleştirici yorumunu yapmasının önemli olduğu tartışılmaktadır. Bu anlamda refleksiv tasarım yoluyla araştırma, sadece bir öz eleştiri değil; uygulama, araştırma süreci ve metodoloji arasında bir anlaşma da önerir. Araştırmanın sınırlarının, konumunun, bağlamının, sürecinin, verilerinin ve analizlerinin bütüncül bir biçimde tanımlandığı bir araştırma stratejisidir. Refleksiv tasarım diğer yandan araştırmadaki soruların yanıtlanması ve onları yalnızca konu alanlarını tanımlama ile değil yinelemeli olasılıklar hakkında düşünmeye yönelten, yenilikçi biçimlerin ana hatlarını çizmeye ve kavramsallaştırmaya yönelik temel bir tutum içerir. Tanımlayıcı, kural belirleyen ve öneri sunan özellikler arasında geçişi sağlayan bu yaklaşım, tasarım araştırmalarında kapsamlı ve bütünsel bir araştırma stratejisi olarak hem normatif hem de geleceğe yönelik bir strateji olarak değerlendirilmelidir. Pratik temelli tasarım araştırmaları ile benzer bir içeriğe sahip olan refleksiv tasarım yaklaşımı, araştırmada daha içsel kavram ve bağlantıları ortaya koyma, tasarımdaki itici güçleri, karmaşıklıkları ve dönüşümleri sorgulama bağlamında tasarım ve araştırmayı çeşitli biçimlerde birleştirme çabası olarak farklılık göstermektedir. Tasarıma dair yeni, genellikle beklenmedik biçimler üretilmesi ve yanıt verdiği durumları önemli ölçüde değiştirmesi bakımından yaratıcı ve üretken bir yapıya sahiptir. Bu yönü ile refleksiv tasarım yaklaşımı, tasarım araştırmalarına yönelik yeni ve çağdaş bir araştırma perspektifi ortaya koymaktadır.

Yazarın Katkı Oranı

Sıra	Adı soyadı	ORCID	Yazıya katkısı*
1	Gökçe Ketizmen	0000-0002-7603-7243	1, 2, 3, 4, 5
*Katkı bölümüne ilgili açıklamanın karşılığına gelen rakam(lar) yazılmıştır.			
1. Çalışmanın tasarlanması 2. Verilerin toplanması 3. Verilerin analizi ve yorumu 4. Yazının yazılması 5. Kritik revizyon			

Çatışma Beyanı

Çalışma kapsamında herhangi bir kişisel ve/veya finansal çatışma yoktur.

Kaynaklar

Archer, L. (1979). Whatever became of design methodology?. *Design Studies*, 1(1), 17-20.

Archer, M. (2007). *Making our way through the world: human reflexivity and social mobility*. Cambridge University Press.

Avle, S. & Lindtner, S. (2016). Design(ing) 'Here' and 'There': tech entrepreneurs, global markets, and reflexivity in design processes. *What Lies Beyond? Design and Infrastructure through a Critical Lens* (pp. 2233-2245). USA: CHI 2016, San Jose, CA, USA.

Baxter, K. (2014). A convergence of three: The reflexive capacity of art practice. *Art Education*, 67(6), 28-34.

Benfer, K. (2018). How does one stop?. In Margitta Buchert. (Eds.), *Processes of Reflexive Design* (pp. 60-75). Jovis.

Bergold, J., Thomas, S. (2012). Participatory research methods: A methodological approach in motion. *Historical Social Research*, 37(4), 191-222.

Broadbent, G. (1979). The development of design methods. *Design Methods and Theories*, 13(1), 41-45.

Bos , A. P. (Bram) (2008). Instrumentalization theory and reflexive design in animal husbandry, *Social Epistemology*, 22(1), 29-50. [DOI: 10.1080/02691720701773502](https://doi.org/10.1080/02691720701773502)

Bourdieu, P. & Wacquant, L. J. (1992). *An invitation to reflexive sociology*. Polity Press.

Buchert, M. (2014). *Reflexive design*. Jovis Verlag.

Buchert, M. (2016). *Praktiken reflexiven entwerfens*. Jovis.

Buchert, M. (2018). *Processes of reflexive design*. Jovis.

Buchert, M. (2021). Reflexive, reflexivity, and the concept of reflexive design. *Dimensions of Architectural Knowledge*, (01), 67-75. <https://doi.org/10.14361/dak-2021-0109>

Cross, N. (1993). A history of design methodology. In M. Vries, N. Cross ve D. Grant (Eds.), *Design Methodology and Relationships with Science* (pp. 15-27). Kluwer Academic Publishers.

Cross, N. (1999). Design research: A disciplined conversation. *Design Issues*, 15(2), 5-10.

- Etherington, K. (2004). *Becoming a reflexive researcher, using ourselves in research*. Jessica Kingsley Publishers .
- Finlay, L. (1998). Reflexivity: an essential component for all research? *The British Journal of Occupational Therapy*, 61(10), 453–6. [doi:10.1177/030802269806101005](https://doi.org/10.1177/030802269806101005)
- Finlay, L. (2012). Five lenses for the reflexive interviewer. In J. F. (Eds), *The SAGE Handbook of Interview Research: The Complexity of the Craft*. (2nd ed., pp. 317–333). Sage.
- Fish, B., Stark, L. (2021). Reflexive Design for Fairness and Other Human Values in Formal Models. *AAAI/ACM Conference on AI, Ethics, and Society* (pp. 89–99. <https://doi.org/10.1145/3461702.3462518>). New York: Proceedings of the 2021 AAAI/ACM Conference on AI, Ethics, and Society.
- Finlay, L., Gough, B. (2003). *Reflexivity A Practical Guide for Researchers in Health and Social Sciences*. Blackwell Science.
- Frayling, C. (1993). Research in Art and Design. *Royal College of Art Research Paper*, 1(1), 1-5.
- Forlizzi, J., Zimmerman, J., Evenson, S. (2008). Crafting a place for interaction design research in HCI. *Design Issues*, 24(3), 19-29.
- Grbich, C. (2004). *New approaches in social research*. SAGE Publications.
- Gregory, S. (1966). *The design method*. Butterworth. Springer.
- Hauberg, J. (2011) Research by design : a research strategy, *Revista Lusófona de Arquitectura Educacao*,(5), 46-56.
<http://revistas.ulusofona.pt/index.php/revlae/issue/current>
- Hajer, M. (2003). Policy without polity? Policy analysis and the institutional void. *Policy Sciences*, 36, 175–195. <https://doi.org/10.1023/A:1024834510939>
- Hargrove, R. (2011). Fostering creativity in the design studio: a framework towards effective pedagogical practices. *Art, Design and Communication in Higher Education*, 10(1), 7-31.
- Holland, R. (1999). Reflexivity. *Human Relations*,52(4), 463-484.
- Janson, A. (2014). Fundamental concepts of architecture. In Margitta Buchert (Eds.), *Reflexive Design* (pp. 104-125). Jovis.
- Johnson, P., Duberley, J. (2003). Reflexivity in management research. *Journal of Management Studies*, 40(5), 1279–1303. doi:10.1111/1467-6486.00380
- Jonas, W. (2007). Design Research and its Meaning to the Methodological Development of the Discipline. In R. Michel, *Design Research Now Essays and Selected Projects* (pp. 187-206). Birkhauser.
- Jones, J. (1970). *Design methods*. John Wiley&Sons Ltd.

- Krippendorff, K. (2006). *The semantic turn: A new foundation for design*. Taylor and Francis.
- Lambert, C., Jomeen, J., McSherry, W. (2010). Reflexivity: A review of the literature in the context of midwifery research. *BritJ.of Midwifery*, 18(5), 321-326.
- Lawrence, A. R. (2016). Spin-Offs: The V.C Morris Shop and self-reflexivity in the work of Frank Lloyd Wright. *Perspecta*, 4(9), 17-28.
- Lawson, B. (1980). *How designers think*. Architectural Press.
- Leon, H. (2018). Before Starting. In Margitta Buchert (eds.), *Processes of Reflexive Design* (pp. 42-58). Jovis.
- Lynch, C. (2008). Reflexivity in research on civil society: Constructivist perspectives *International Studies Review*, 10(4), 708-721.
- Mann, S. (2016). *The research interview reflective practice and reflexivity in research processes*. Palgrave Macmillan .
- Mücen, B. (2017). Sabit fikirlerle yüzleşen bilimsel tutum. In K. K. Tanıl Bora(eds.), *Ocak ve Zanaat* (pp. 421-435). İletişim Yayınları.
- Nelson, W. A. (2013). Design, Research, and Design Research: Synergies and Contradictions. *EduTech.*, 53(1), 3-11.
- Pihkala, S., Karasti, H. (2016). Reflexive Engagement – Enacting Reflexivity in Design and for ‘Participation in Plural’. *PDC '16*, (pp. 21-30). Aarhus, Denmark.
- Richter, C., Allert, H. (2017). Design as critical engagement in and for education. *Educational Design Research*, 1(1), 1-20.
- Rittel, H. (1972). The State of the Art in Design Methods. *Design Research and Methods*. 7(2), 143-147.
- Ruby, J. (1980). Exposing yourself: Reflexivity, anthropology, and film. *Semiotica*, 30(1-2), 153-179.
- Simon, H. (1969). *The sciences of the artificial*. MA: MIT Press.
- Schön, D. (1983). *The reflective practitioner: how professionals think in action*. Basic Books.
- Schwandt, T. (1997). *Qualitative inquiry: A dictionary of terms*. Sage Public.
- Scholl, M. (2014). Process information. In Margitta Buchert (eds.), *Reflexive Design* (pp. 126-138). Jovis.
- Spinuzzi, C. (2005). The methodology of participatory design. *TechComm*. 52(2), 163-174.
- Steen, M. (2013). Virtues in participatory design: Cooperation, curiosity, creativity, empowerment and reflexivity. *Science and Engineering Ethics*, (19), 945–962.

Thomas, W., Thomas, D. S. (1928). *The child in america: behavior problems and programs*. Knopf.

Voet, C. (2018). Fuel for a novel design strategy. In Margitta Buchert(eds.), *Processes of Reflexive Design* (pp. 76-92). Jovis.

Walsh, R. (2003). The methods of reflexivity. *The Humanistic Psychologist*, 31(4), 51-66.

Waks, L. (2001). Donald Schon's philosophy of design and design education. *Int.Journal of Technology and Design Education*, (11), 37–51.

White, B. Y., Frederiksen, J. (1998). Inquiry, modeling, and metacognition: Making science accessible to all students. *Cognition and Instruction*, (16), 3-118.